

Ion Cordoneanu
 Department of Philosophy
 University "Dunărea de Jos" Galați
 Romania

PARADIGMA DIALOGALĂ A RAPORTULUI FILOSOFIE – RELIGIE LA ÎNPUTUL CELUI DE-AL III-LEA MILENIU CREȘTIN

Abstract

*The Dialogical Paradigm About the Rapport Philosophy – Religion
 at the Beginning of the III-rd Christian Millenium*

*My interest in this paper represent the rapport on which is understud,
 at the end of XX-s and the beginning of the third christian millenium, the
 fundamental paradigm of dialogic relation of philosophy and religion.*

*The bibliografic components are two instance of western
 christianity, Ioan Paul II and Cardinal Ratzinger. At the end, I will draw an
 answer on the participation of eastern philosophy of christianity at this
 problems about the relation between philosophy and religions.*

Key words: philosophy, religion, Ioan Paul II, Cardinal Ratzinger, Habermas

La granița dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, cu puțin timp înainte de a-și încheia viața și opera, Vladimir Soloviov era preocupat, în *Povestiri despre Antihrist*, de problema răului. În jurul acestei importante interogații se întâlneau demersul filosofic și cel religios, într-o încercare de armonizare a discursurilor și metodologiilor, dar în acest dialog miza era, de fapt, aceea de a deschide căutarea către dimensiunea politică a existenței umane, atât de transformată și gata, nu se știe dacă și pregătită, să se așeze, atunci, pe bazele noi ale liberalismului „progresist și pacifist”. Soloviov simțea, la sfârșitul unui secol tensiunea fundamentală la care civilizația europeană era din ce în ce mai expusă, modelarea modernității fiind principala țintă a omului european.

De la marginea Europei, care includea, atunci, și Marea Rusie, gânditorul rus intuia necesitatea din ce în ce mai acută a unui proiect de anvergură, în care Orientul și Occidentul să fie incluse. Dincolo de faptul că Soloviov vedea atunci unirea bisericilor creștine sub oblăduirea papalității, este de reținut, conform celui de-al doilea dialog al

Povestirilor, imaginea pe care o construiește Politicianului: un modern, un progresist, un liberal care frizează ridicolul susținând construcții cu desăvârșire utopice.

De ce Soloviov, care este explicația pentru care încercarea mea amintește dintru început de acest scriitor, întemeitor al existențialismului creștin rus. Pentru că situația descrisă de Soloviov este asemănătoare celei de la sfârșitul secolului XX și începutul lui XXI, când se încearcă, în virtutea credinței în progresul civilizator, umanizarea universală și instaurarea păcii mondiale. Realizarea unui asemenea ideal, peste care își pune, inevitabil, marca inconfundabilă în discurs și metode politice, este însoțit de schimbări de paradigmă fundamentale. Ceea ce interesează în rândurile următoare reprezintă raportul sub care este regândită, la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul mileniului al treilea de creștinism, o paradigmă fundamentală specifică tezaurului de înțelepciune al umanității, anume relația dialogală dintre filosofie și religie.

Reperete bibliografice, aici, le vor constitui două exemple specifice lumii creștinismului catolic, Papa Ioan Paul al II-lea și actualul Papa, Benedict al XVI-lea – Cardinalul Ratzinger. Analiza surselor va fi, evident, amprentată de specificul problematicii occidentale și a cadrului în care s-a formulat problema raportului dintre filosofie și religie de-a lungul istoriei gândirii medievale și moderne a vestului european. Către finalul acestui excurs, voi încerca să integrez în această problemă întrebarea privitoare la modul în care poate participa la acest dialog noțiunea de filosofie creștină așa cum a fost ea, dacă nu gândită, atunci cel puțin schițată în răsăritul creștin.

Dacă Soloviev recepta, în termenii existențialismului creștin și traducea în termeni de teodicee criza europeană din acea vreme, astăzi, când valorile democrației moderne tind să fie aplicate la scară globală, această criză este interpretată în termenii lipsei de raționalitate sau ai unei raționalități insuficiente. Mărturie stă întâlnirea, devenită de acum de referință pentru istoria prezentă, care a avut loc între Jürgen Habermas și Cardinalul Joseph Ratzinger din ianuarie 2004 la Katolische Akademie Bayern din München, unde cei doi au intervenit care, între timp au fost comentate și traduse în zeci de limbi¹.

Arătăm în altă parte² că din istoria raporturilor paradigmatică dintre credință și filosofie, se pot identifica trei stări ale filosofiei: I. *filosofia autonomă* care afirmă independența față de Revelație și este încrezătoare în puterile rațiunii; II. *filosofia creștină* care indică acea speculație unită cu credința; III. *filosofia înțeleasă ca ancilla theologiae*.

Filosofia creștină nu este o filosofie oficială a Bisericii, noțiunea indicând, mai degrabă, filosofarea înțeleasă ca speculație “în unire vitală cu credința”³. Filosofia creștină se referă la acea gândire filosofică a cărei realizare nu ar fi fost posibilă “fără contribuția, directă sau indirectă, a credinței creștine” și cuprinde două aspecte, unul

subiectiv (care constă în purificarea prin credință a rațiunii) și unul obiectiv (care se referă la adevărurile Revelației inaccesibile, în mod natural, rațiunii). Prin lucrarea de purificare a rațiunii, filosoful creștin dobândește umilința și curajul de a aborda problemele dificile precum răul, suferința, sensul vieții, păcatul originar etc. “Acestea sunt niște sarcini care provoacă rațiunea să recunoască că există adevăr și rațional mult dincolo de granițele strâmte între care ea ar fi înclinată să se închidă. Aceste tematici largesc de fapt domeniul rațional.”⁴. Filosoful creștin, lărgind cercetarea la noi domenii ale adevărului, nu se transformă în teolog, pentru că el nu încearcă să înțeleagă adevărul credinței pornind de la Revelație, ci lucrează cu metodologia și principiile filosofiei.

Înțeleasă ca *ancilla theologiae*, filosofia este chemată în rolul de interlocutoare cu sarcina de a verifica inteligibilitatea și adevărul universal al teologiei. Papa Ioan Paul al II-lea acordă o altă semnificație termenului de *ancilla*, înțeles nu ca supunere servilă în raport cu teologia, ci “în sensul în care Aristotel vorbea despre științele experimentale ca *slujitoare* ale *filosofiei prime*”⁵. Totuși, filosofia trebuie să respecte exigențele care derivă din adevărurile revelate și, împreună cu teologia, să rămână sub autoritatea și discernământul Magisteriului – depozitarul unui adevăr unic care va lumina reflecția filosofică. Posibilitatea elaborării unei filosofii consonante la Cuvântul lui Dumnezeu, rezultat al acceptului din partea atât a teologului cât și a filosofului, de a fi călăuzit de autoritatea acestui adevăr, se va constitui în aria de dialog între credință și cultură, creștini și necreștini.

Întruparea este evenimentul tainic petrecut în Istorie adresează filosofiei provocarea cea mai serioasă, pentru că rațiunea trebuie să depășească logica proprie însușindu-și-o pe cea a Revelației. Ca atare, filosofia are nevoie să accepte câteva exigențe, dacă vrea să fie în concordanță cu descoperirea divină. Redescoperirea

dimensiunii sapiențiale, verificarea puterii omului de a ajunge la cunoașterea adevărului, caracterul metafizic sunt acele exigențe pe care le are în vedere teologul catolic. Între acestea, se detașează componenta metafizică datorită căreia filosofia ar putea depăși criza în care se află. Ioan Paul al II-lea recunoaște că la reabilitarea filosofiei vor contribui hermeneutica și analiza limbajului, studiile din aceste domenii fiind utile pentru înțelegerea credinței și pentru exprimarea în mod universal a realității divine. Sunt afirmate, pe de o parte, necesitatea recuperării unei viziuni unitare și organice asupra lumii și cunoașterii, pe care gândirea creștină și-o asumă ca misiune de prim rang în contextul contemporan și, pe de altă parte, stabilirea unei relații strânse între filosofia elaborată în marginea tradiției creștine și filosofia contemporană, în vederea evitării erorilor care care-și au originea în ismele modernității (eclectism, historicism, științism, pragmatism, nihilism).

Drept concluzie este afirmată imperativ necesitatea angajării în filosofia contemporană a "filosofilor credincioși" care pot promova "o reflecție care va fi comprehensibilă și judicioasă și pentru cel care nu percepe încă adevărul întreg pe care Revelați divină îl arată"⁶.

Concepția Papei Ioan Paul II asupra raportului dintre filosofie și teologie depășește neajunsurile care reieșeau din cele două încercări care vizau fundamentarea unei filosofii creștine, fie din perspectivă istorică (Gilson), fie ca o soluție de ordin doctrinal (Maritain), în prima jumătate a secolului trecut. La granița dintre milenii dialogul dintre filosofie și teologie se impune în contextul crizei de autoritate a celor două, pe de o parte, și a unei crize de ordin spiritual a societății omenești, cu efecte din ce în ce mai grave în plan moral, spiritual, social și politic. Filosofia creștină va avea, în mileniul a treilea, ca sarcină, asumarea misiunii de înainte-mergătoare a teologiei, pentru a reliefa, în manieră și cu instrumente proprii, cauzele acestui impas, pentru ca teologia să

poată administra medicamentul adecvat vindecării bolilor unei societăți aflate în derivă spirituală.

Dacă ar fi să privim rațiunea în dezvoltare istorică și în raportarea ei la o instanță împreună cu care a instituit o paradigmă fundamentală care a dat chip vreunui timp specific, găsim că:

- a. prin raportarea rațiunii la ființă (*ousia*), s-a configurat metafizica greacă, iar temeiul acestei paradigme, care i-a și dat caracterul de unitate, a stat în ceea ce grecii înțelegeau prin *kosmos*;
- b. prin raportarea ei la spirit (*nous*), s-a configurat filosofia creștină, iar temeiul ei a stat în revelație;
- c. prin raportarea ei la acțiune (*praxis*), a fost configurată ceea ce numim *weltanschauung* – reprezentare modernă despre lume, al cărei temei îl constituie *subjectum* individual.

Dacă Ioan Paul al II-lea era preocupat de rațiunea în paradigma ei medievală, în raportarea ei la credință, Cardinalul Ratzinger a susținut, în replică la ceea ce Habermas a susținut la *Katolische Akademie* sub titlul *Fundamentele prepolitice ale statului de drept democratice*, dizertația *Ceea ce ține lumea laolaltă. Fundamente prepolitice morale ale unui stat liberal*.

Remarc, dintru început, că acolo unde Ioan Paul al II-lea încheia constatând necesitatea administrării medicamentului unei societăți moderne a cărei maladie este deficitul moral, de acolo își deschide Joseph Ratzinger analiza și misiunea ca Suveran Pontif. După sărbătorirea Paștelui în Biserica Romano-Catolică și în Duminica Floriilor serbată în Biserica Ortodoxă, noul Suveran Pontif, Papa Benedict al XVI-lea, în predica rostită cu prilejul inaugurării pontificatului (24 aprilie 2005), afirma, printre altele, că: "Nu puterea mântuiește, ci iubirea. Lumea se mântuiește prin Cel răstignit, nu prin cei ce răstignesc. Lumea este mântuită de răbdarea lui Dumnezeu și este distrusă de nerăbdarea

oamenilor. Nu vă fie teamă de Hristos! El nu vă ia nimic, El vă dăruiește totul” – idei și sentințe care sunt folositoare atât filosofilor politicului, teoreticieni și practicieni, cât și eticienilor sau filosofilor liberului arbitru ori celor interesați de principiile majore ale unei doctrine sociale creștine.

Ratzinger pleda, încă din anii 90 pentru o gândire teologică independentă, care să nu cadă sub influențele ideologiilor seculare dar nici ignorantă la problemele politice și sociale ale lumii contemporane⁷. Pe de altă parte, Ratzinger constată că în gândirea modernă, de la Kant încolo și prin Karl Barth de cealaltă parte, s-au petrecut două „închideri”, în ceea ce privește raportarea teologiei și a filosofiei una față de cealaltă, context în care interogația privitoare la recunoașterea și întemeierea binelui comun devine acută, pe măsură ce criza morală lumii moderne se accentuează. Ratzinger va conchide, într-una dintre operele sale, că întemeiată pe dualismul *subjectum – objectum*, problema morală este insolubilă. Ca atare, el reclamă soluționarea de urgență a blocajului în care filosofia și religia s-au situat de la începutul modernității, accentuând necesitatea reluării, între altele, a întrebării privitoare la originea și scopul existenței. „Credința nu amenință filosofia, ci o apără contra pretenției exclusiviste a gnozei”⁸.

De partea cealaltă și într-o foarte bună conjugare, Habermas avea în vedere, încă din anii 60, „religia ca parte a dinamicii societății moderne”⁹ și reclama, la rândul său, necesitatea reconceptualizării relației dintre filosofie și religie din perspectiva lărgirii cadrului instituțional al democrației¹⁰, perspectivă din care trebuie reinterpretat conceptul parteneriatului dintre filosofie și religie și a religiilor între ele. Toleranța însăși, una dintre valorile fundamentale ale democrației liberale, este un concept întemeiat ca recunoaștere a drepturilor la religie, prin Edictul de toleranță dat de împăratul Iosif al II-lea în 1782.

Tema majoră a secularizării este abordată de către Habermas din perspectiva

gânditorului care înțelege că discursul religios trebuie să aibă locul său bine determinat într-o societate seculară în care conștiința religioasă acceptă premisele statului rațional, fără ca ea însăși să fie limitată în exercitarea propriei identități. În contextul provocărilor pe care le ridică o rațiune secularizată, același context în care terorismul se alimentează din fanatismul religios sau în care rațiunea însăși este producătoare de derapaje de ordin moral, teologul german acceptă că există *patologii ale religiei și patologii ale rațiunii*, iar religia și rațiunea ar trebui să se limiteze reciproc. „Aș vorbi despre o necesară corelaționalitate între rațiune și credință, rațiune și religie, care sunt chemate la o purificare reciprocă și la o reanare mutuală și care au nevoie una de alta și trebuie să se recunoască una pe alta”¹¹.

Întrebarea privitoare la modul în care poate participa la acest dialog noțiunea de filosofie creștină așa cum a fost ea, dacă nu gândită, atunci cel puțin schițată în răsăritul creștin ține de specificul teologic doctrinar ortodox. Voi evoca drept un posibil răspuns gândul profesorului Andrei Marga care, invitat în cadrul unui simpozion cu tema „Aspecte creștine ale identității europene” (22-23 octombrie, 2004, Facultatea de Teologie Romano-Catolică, Cluj), și întebat asupra modului cum se poate integra gândirea răsăriteană în problematica privitoare la criza modernității și raportul dintre rațiune și credință, a semnalat interpretarea din perspectivă ortodoxă pe care Patriarhul ecumenic S.S. Bartolomeu I al Constantinopolului, o aplică asupra crizei mediului și imperativul, deopotrivă rațional și religios, pe care se întemeiază ceea ce putem numi o perspectivă ecologică de pe baze creștine ortodoxe.

Note

1. În limba română, prin traducerea Deliei Marga și cu un studiu introductive de reală utilitate semnat de Andrei Marga, Editura Biblioteca Apostrof a publicat cele două texte semnate de protagoniști sub titlul *Dialectica*

secularizării. *Despre rațiune și religie* (Cluj, 2005).

2. *Despre o nouă posibilitate de înțelegere a filosofiei creștine*, în *Analele Universității Dunărea de Jos*, seria Filosofie, nr. 5/2005, p. 148-153.

3. *Fides et Ratio*, dată la Roma, în Catedrala "Sfântul Petru", 14 septembrie, sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, a anului 1998, al 20-lea de pontificat (Editura *Presa Bună*, Iași, 1999, trad. din italiană de pr. prof. dr. Wilhelm Dancă), p. 56.

4. *FR*, p. 57.

5. *FR*, p. 58.

6. *FR*, p. 75.

7. De altfel, în introducerea la cele două texte, Andrei Marga va întări ideea că teologul german a respins „plasarea religiei și a bisericii în spatele unor forțe politice pentru a le legitima” (*op. cit.*, p. 62).

8. *Dialectica secularizării. Despre rațiune și religie*, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj, 2005, p. 68.

9. vezi Andrei Marga, *Premisele unei dezbatere epocale...*, în *op. cit.*, p. 15.

10, *ibidem*, p. 29. Aceasta reprezintă cea de-a doua direcție; prima reprezintă deconstruirea opticii filosofie a punctului de vedere epistemologic asupra religiei.

11. *op. cit.*, p. 115.